

تاریخ ادبیات

آغاز قرن حاضر فصلی نوین در تاریخ ادبیات و فرهنگ و هنر ایران به شمار می‌رود. صاحبان اندیشه و استعداد با شخصیت‌های چندبعدی و تسلط بر حوزه‌های مختلف و متفاوت: تحقیق، تألیف، تصحیح متون و با آشنایی کامل بر دقایق و ظرایف و ویژگی‌های نویسندگی و آیین نگارش و حتی شعر و شاعری هر کدام ارکانی استوار و بنیانی مرصوص و قابل بحث در عرصه دانش و پژوهش معاصر بوده‌اند.

در این میان شادروان استاد سعید نفیسی از جمله شخصیت‌های جامع‌الاطراف و بارزی بود که در تمامی زمینه‌های یاد شده از: تحقیق، تصحیح، تألیف و ترجمه به‌ویژه رمان و رمان نویسی دستی بسزا داشت. یکی از تألیفات ارزنده و برجسته وی **محیط زندگی و احوال و اشعار رودکی** بود که دانشگاه تهران در مردادماه سال ۱۳۰۶ شمسی برای اولین بار آن را منتشر کرد و جامع‌ترین و کامل‌ترین کتاب در این زمینه بود که از آن تاریخ به بعد تمامی تحقیقاتی که راجع به رودکی و افکار و آثار وی به زیور طبع آراسته شده، به نوعی متأثر از این اثر و یا تلخیصی از آن بوده است. این اثر گرانبها با توجه به جامعیت، سالهاست که نایاب بوده و چاپ مجدد آن کاری شایسته و درخور و مورد نیاز پژوهشگران و محققان است.

پس از ۷۶ سال و نزدیک به یک سده، انتشارات اهورا کتاب را با متنی بسیار پاک و منقح و با جلدی بسیار زیبا و چشم‌نواز و در قطعی کوچک‌تر از چاپ اولیه منتشر کرده و چشم و دل علاقه‌مندان به پدر شعر فارسی را روشن نموده است.

کسانی که چاپ اول این کتاب را دیده و خوانده‌اند و یا تورقی نموده‌اند، تصور می‌کنند که همان اثر بدون کم و کاست و یا افزودگی، منتها در شکل و شمابلی دیگر، آراسته شده اما با دقت و غور و تفحص و مقایسه مطالب، قضاوت به گونه‌ای دیگر خواهد بود. در پیشگفتار ناشر که آن را امیر کاوس بالازاده تنظیم کرده، آمده

است: «از آنجا که مدتها نایاب بود و دست علاقه‌مندان به دامان آن نمی‌رسید، ناشر بر آن شد با حروف چینی جدید و به شکلی ویراسته و منقح کتاب را در دسترس خوانندگان قرار دهد.» و توضیح دیگری در مورد کمی و کاستی و یا افزایش و افزوده‌های کتاب نداده است، اما در لابه‌لای متن مواردی وجود دارد که ابهام‌برانگیز است به عنوان نمونه:

۱- در پاره‌ای از جاها ارجاع به چاپ اول این کتاب داده شده و این موضوع حاکی از تلخیص مطلب موردنظر است. مثلاً در بحث شاعران معاصر و درباره زندگی نامه شهید بلخی آمده: «تذکره‌نویسان همه وی را معاصر با نصر بن احمد دانسته‌اند و از این قرار قطعاً با رودکی معاصر بوده است.» (ص ۳۶۵) و با ذکر شماره آورده: «رجوع کنید به چاپ اول این کتاب، ج ۳، ص ۱۲۲۱-۱۲۳۳». از آنجایی که چاپ اول این کتاب ۳ جلد بوده و کتاب حاضر درواقع همان کتاب است که به شکلی ویراسته‌تر به زیور طبع آراسته شده است این نوع ارجاعات به چه معنی و برای چه منظوری ذکر شده است؟

همچنین: در بحث زندگی نامه همین «شهید بلخی» (ص ۳۶۶) و ارجاع به همان صفحات موردنظر از جلد سوم و زندگی نامه «ابوالعباس ربنجی» در ص ۳۶۸ و ارجاع به چاپ اول، ج ۳، ص (۱۱۷۴-۱۱۷۵) در بحث زندگی نامه دیگر شاعر معاصر رودکی یعنی «ابولمثل بخارایی» در ص ۳۶۸ و ارجاع به چاپ اول، ج ۳ (ص ۱۱۶۶-۱۱۶۹) و موارد متعدد دیگر در صفحات ۳۷۰ و ۳۷۲ و ۳۷۳ و ۳۷۴ و ۳۷۵ و ...

۲- بنا به قول تذکره‌نویسان رودکی یک میلیون و سیصد هزار بیت شعر سروده است که اکنون فقط هزار و اندی از آن ابیات آن هم به صورت پراکنده در بعضی از تذکره‌ها و فرهنگ‌نامه‌ها و دیگر صحایف ادبی موجود است. اولین بار در سال ۱۳۱۵ قمری مجموعه اشعاری از رودکی را شاهزاده فریدون میرزا عمادالسلطنه چاپ کرد. شامل ۱۱۷۰ بیت که



دیوان شعر رودکی از دکتر جعفر شعار با عنوان «حاوی همه اشعار مستند بر پایه تازه ترین یافته‌ها» که توسط نشر قطره (چاپ دوم، ۱۳۸۰) به زیور طبع آراسته شده است، شامل ۱۱۸۵ بیت است که ۹ بیت آن ناقص به صورت تک مصرعی یا به طور کامل ناقص است که صرف نظر از نه بیت ناقص نسبت به چاپهای قبلی ۸۳ بیت اضافه دارد. سایر گزیده‌ها و دواوین چاپ شده از روی همان نسخه اولی (استاد نفیسی) منتشر شده‌اند و نکته تازه و درخوری ندارند. با توجه به اینکه چاپ حاضر همان صورت اولی نسخه مرحوم سعید نفیسی نیست، جا داشت که در فصلی مستقل باقیمانده اشعار بازیافته که بالغ بر ۱۳۸ بیت است، بنا به وصیت و آرزوی آن استاد گرانمایه آورده شود و یا حداقل در دیباچه و یا پاورقی هر موضوع متناسب آن توضیح داده شود.

۳- درباره دیگر آثار رودکی که منظومه **کلیله و دمنه**، **سندبادنامه**، **دوران آفتاب** و شش مثنوی دیگر با اوزان متفاوت و مثنوی **عرایس النفاؤس** - بنا به گفته حاج خلیفه در **کشف الظنون** - که در چاپ حاضر ذکر گردیده است، آثاری دیگر همچون منظومه معروف **ارداویرافنامه** را که در اصل به زبان پهلوی بوده و شاید مثنویهای بی نام دیگر (با توجه به ابیات کشف شده) ذکر کرده‌اند که در صحت و سقم آنان اختلاف نظر وجود دارد، ذکر این نمونه هم در پاورقی مربوط به آثار رودکی خالی از لطف نبود.

امید است که بنا به گفته آن استاد همام: «روزی برسد که صد هزار یک از گفته ابو عبدالله جعفر بن محمد (رودکی) ما چون آن روزهای نیک‌بختی که به دست بود و پارسی‌زبانان می‌خواندند، دوباره رامش افزای زبان هزار و اند ساله ما گردد.»
مقایسه و تطبیق کامل این چاپ با چاپ نخست و دیگر تحقیقات و پژوهشهای انجام گرفته، به فرصتی دیگر و مقالاتی دیگر واگذار می‌شود.

۹۵۱ بیت قطعاً از قطران و ۲۱۹ بیت آن ابیات مشکوک و منسوب به رودکی بود. پس از آن جمعی از مستشرقین بزرگ اروپا در گردآوری اشعار این شاعر گرانمایه همتی به خرج دادند که خاورشناس انگلیسی دینسن راس (dinsen-Ras) در مقالاتی که درباره شعر رودکی نوشته درباره نسخه‌های خطی و دواوین شعرای ایران از جمله رودکی بحث کرده است. (همان ص ۴۹۰)

کتاب حاضر شامل ۱۰۴۷ بیت است و استاد فرزانه و دانشمند سعید نفیسی در دیباچه کتاب آرزو نموده که: «اگر گذشت زمانه مجال داد که چاپهای دیگر از آن انتشار یابد به مرور چیزی بر آن افزوده گردد و آن گوهرهای گرانبها به رایگان از دست ما شده است از گوشه و کنارها به دست آید و بر آنچه من توانسته‌ام گرد آورم، دانشمندان دیگر بیفزایند.» (ص ۱۸) پس از آن دانشمندان و محققان به تتبع و جست‌وجوی اشعار رودکی ادامه دادند. اداره انتشارات دانش مسکو در سال ۱۹۶۴ مجموعه اشعاری از رودکی را منتشر کرد که آن هم ۱۰۴۷ بیت و بر مبنای نسخه مرحوم سعید نفیسی بود. در سال ۱۳۷۳ انتشارات ناهید **دیوان رودکی** را که شامل ۱۰۹۸ بیت است، با تصحیح و نظارت جهانگیر منصور منتشر کرد که خبر از بازیافت ۵۸ بیت شعر جدید از رودکی می‌دهد هرچند نسبت به اصالت و انتساب یا عدم انتساب آن به رودکی صحبتی به میان نیامده است.